దీపానికి చమురు

కామేశ్వర్రావు దగ్గర్నుంచే వచ్చింది ఉత్తరం. మరీ పొడిపొడిగావుంది. మందాకిని కనిపించింది అని ప్రారంభిస్తే ఆ వుత్తరంనిండా మందాకినినే చూడొచ్చనుకున్నాను. "అబ్బ! మందాకిని వుండగా ఇంత చిన్న వుత్తరం ఎలా రాయగలిగాడు?" అనిపించింది. కామేశ్వర్రావు మీద కాస్త కోపమూ, చిరాకూ కలిగాయి. మొదటినుంచీ యింతే. ఎప్పుడూ మందాకినిని తీసి పారేయడమే. ఆమె అంటే ఏ ప్రత్యేకతా తనకు లేదని ప్రకటించుకోడానికే ప్రయత్నించేవాడు. తన వ్యక్తిత్వాన్నీ, దాని ఆధిక్యతనీ తెలుపుకోడానికి చేసే ప్రయత్నమే ఇదంతా.

మరోసారి వుత్తరం చదువుకున్నాను. ఓ కొత్తమాట కనిపించింది. మందాకినిని అక్షరాల్లో చూద్దామన్న కంగారులో యింతకుముందు దాటేసి వుండాలి. "నిన్నుగురించి అడిగింది" అనివుంది. అడిగిందా....అడగదూ.... చిన్నప్పుడు కలిసి ఆడుకునీ, చదువుకునీ, ఏడిపించుకునీ గడిపిన రోజుల్ని అప్పుడే ఎలా మర్చిపోతుంది! దూరంగా వెళ్ళిపోతేమాత్రం బాల్యాన్ని మర్చిపోతుందీ? ఎలా మర్చిపోగలదు? మర్చిపోలేదు....ఆ రోజులు—అయ్యో! అవికరావు. వాటికి రెక్కలొచ్చేశాయి. ఇంకెక్కడి బాల్యం; ఎప్పుడో ఎగిరిపోయింది.

....సింహాచలం కొండమీద సంపంగిపూలు ఏరుకుంటూ కని పించింది. ఓ మిత్రుడి పెళ్ళికని వెళ్ళాను. పెళ్ళయ్యాక అలా కొండమీద తిరుగుదామని వెళ్తోంటే పాతికమంది అమ్మాయిలతో సంపంగిపూలు ఏరుకుంటూ కనిపించింది. తనే పలకరించింది. ఎక్స్‌కర్షన్‌కని స్కూలు పిల్లల్ని తీసుకొచ్చిందట. నిన్నుగురించి అడిగింది. చెప్పడం మర్చిపోయాను—ఆమె

యిప్పుడు శ్రీకాకుళంలో అన్‌ట్రయిన్డ్ టీచరుగా పనిచేస్తోంది. ఒకసారి మనిద్దర్నీ రమ్మంది. ఎప్పుడొస్తావుమరి. వారం పదిరోజుల్లో రా, వెళ్దాం....

కామేశ్వర్రావు రాసిన ఉత్తరంలో ఆమెను గురించి అంతే వుంది.

ఇదేమిటి! ఆమె ఉద్యోగం ఎందుకు చేస్తోంది? వాళ్ళాయనకు ఖర్గపూర్‌లో వుద్యోగంకదా. ఎప్పుడు ట్రాన్స్‌ఫర్ అయ్యింది? అయితే దగ్గరగా వచ్చేసిందన్నమాట!

మందాకిని ఇంత దూరమైపోతుందని అప్పట్లో అనుకోలేదు. రెండేళ్ళుగా బొత్తిగా ఆమె సమాచారమే తెలీలేదు. అప్పట్లో మా ముగ్గురిదీ ఒకటే ఆలోచన. ఈ ఆలోచనకు బహుశా పరోక్షంగా మందాకినే కారకురాలు కావచ్చు. "ఏమో. ఈ పెళ్ళి....ఈ బాదరబందీ నాకు ఇష్టంలేదు. ఎప్పుడూ యిలానే వుండిపోదామనుకుంటున్నాను" అనేది. ఆ ప్రభావం మా యిద్దరిమీదా పడిందేమో మరి. అలాంటి అభిప్రాయాలే మాలోనూ కలిగాయి. అనేకసార్లు కామేశ్వర్రావూ, నేనూ అనుకున్నాం—పెళ్ళిచేసుకోకుండా బ్రహ్మచారులుగా వుండిపోదామని. చాలా విషయాలలో మా ముగ్గురి ఆలోచనలూ ఒకటే. అభిరుచులూ, ఆశయాలలో చాలా దగ్గరి పోలికలు వుండేవి. కొద్దిపాటి తేడా ఎక్కడైనా కనిపిస్తే, దానిని సవరించుకోవడానికి అభ్యంతరం వుండేదికాదు.

కామేశ్వర్రావూ, మందాకినీ ఒకే ఇంటిలో రెండు పోర్షన్లలో వుండేవారు. డాబా యిల్లు. నేను పదిళ్ళవతల వుండేవాడిని. రేడియో వినడానికో, కథల పుస్తకాలు చదువుకోడానికో, కబుర్లు చెప్పుకోడానికో రోజూ సాయంకాలాలు కామేశ్వర్రావు యింటికి వెళ్ళేవాడిని. మందాకినికూడా వచ్చేది. రేడియో వినేవాళ్ళం. కేరమ్సు ఆడుకునేవాళ్ళం. వాళ్ళ దొడ్లో ఉసిరికాయలు కోసుకుని ఉప్పూ, కారం నంచుకుని తినేవాళ్ళం. బాదంకాయలు కొట్టుకునేవాళ్ళం. కామేశ్వర్రావు చెట్టెక్కలేడు. మందాకిని సరేసరి. నేనే యెక్కి కోసేవాడిని.

ఒక కలలాగ చూస్తూవుండగానే బాల్యం కదిలి వెళ్ళిపోయింది. పెద్దాళ్ళ చూపుల్లోని సూది మొనలు గుచ్చుకోడం ప్రారంభించిన తొలిసారే అర్థమయ్యింది—బాల్యం రెక్కలొచ్చి ఎగిరిపోయిందని. ఎగిరిపోయిన యీ కోయిల మళ్ళీ యీ జీవితకాలంలో గూటికొచ్చి వాలదని. ఎక్కడో ఓ చెట్టు కనిపిస్తుంది. రంగురంగుల పూలు చూపిస్తుంది. కొమ్మలు గాలికి కదిలి

రమ్మంటాయి. అక్కడ వాలుతుంది. కొత్త గూడు కట్టుకుంటుంది. అందులోనే వుండిపోతుంది. ఎప్పుడో అక్కడే కన్ను మూస్తుంది.

కామేశ్వర్రావు డ్రాయింగు నేర్చుకుంటున్నాడు.

మందాకిని సంగీతం నేర్చుకుంటోంది.

నాకు పుస్తకాలున్నాయి.

"ఇదిగో యీ పాయింట్ దగ్గరే మనం విడిపోతున్నాం" అన్నాను ఒకసారి.

"లేదు, మూడూ వొక్కలాంటివే"—అంది. ఆ వయసులో అంతకన్నా ఎక్కువ సమర్థించలేకపోయింది. ఇప్పుడైతే "ఇవి మూడూ మూడు దారులేకాని వీటి గమ్యం మాత్రం ఒక్కటే. మనోల్లాసమూ, మానసిక వికాసమూ, వీటన్నిటినీ మించి ఒక విధమైన ఆర్ద్రత, లాలిత్యం, సంస్కారం—ఇవి కలిగించడమే ప్రధాన లక్ష్యం. దానికి ఇవన్నీ దారులు" అంటూ అదే భావాన్ని ఇంకా విపులంగా చెప్పిండేది.

నిజానికి ఆ రోజుల్లోనే మందాకిని అనేక విషయాలమీద వ్యాఖ్యానాలు చేసేది. తప్పైనా ఒప్పుకుని తీరాల్సిందే. కాదంటే వినేదికాదు. మరీ మొండి దానిలా అనిపించేది మాకు. ఎందుకులే అని వూరుకునేవాడిని. కామేశ్వర్రావు వూరుకునేవాడు కాడు. వాదించేవాడు. చివరకు విసుగొచ్చి, కోపం వొచ్చి వూరుకునేవాడు. నిజానికి, తన ఓటమిని ఒప్పుకోవడానికి స్త్రీ సిగ్గుపడదు. పురుషుడు పూర్తిగా యిందుకు విరుద్ధం. కాని యిక్కడ యిది తారుమారు అయియ్యింది!

ఆ మొండితనంలోంచే మందాకిని ఒకవిధమైన వ్యక్తిత్వాన్ని రూపొందించుకుంది. ఎవరినీ లక్ష్యపెట్టని స్వభావం అలవడిందామెకు. తనను చూసి ఏడ్చేవాళ్ళను మరీ ఏడిపించాలనీ, తనను లక్ష్యపెట్టని వాళ్ళను తనూ లక్ష్యపెట్టగూడదనీ, బయటికి విలక్షణంగా కనిపించి హృదయాన్ని మంచితనంతో నింపుకోవాలనీ, యితరుల వూహకు తను అందగూడదనీ....యిలాంటి ఆలోచనలు ఆమెవి.

ఆ ఆలోచనలే ఆమెకు శత్రువులవుతాయేమోనని నా భయం.

అలా అని ఆమెతో అంటే చిరునవ్వు నవ్వేసింది. ఆ నవ్వువెనక నిర్లక్ష్యం లేదు. అభిమానాన్ని గుర్తించినప్పటి కృతజ్ఞతవుంది. స్త్రీ చిరునవ్వు వెనక సంతృప్తి వుంటుంది. పురుషుడి చిరునవ్వు వెనక గర్వం వుంటుంది; ఆడంబరం వుంటుంది. నిర్లక్ష్యపు చిరునవ్వుతోపాటు చూపులుకూడా నిర్లక్ష్యంగా మనిషిని దాటుకుని దూరంగా జారిపోతాయి. అభిమానపు చిరునవ్వుతోపాటు చూపులు ఆ మనిషిమీదే వాలతాయి. అందుకే ఆమె నిర్లక్ష్యంతో నన్ను తీసి పారేయలేదన్న సంతృప్తి నాకు.

అలాంటి సంతృప్తి ఎప్పుడోగాని మిగిల్చేదికాదు. కామేశ్వర్రావుకయితే ఆ సంతృప్తి అసలే లేదు.

ఒకసారి కామేశ్వర్రావు అన్నాడు, "నాకు పెళ్ళిచేసుకోవాలనిలేదు. ఇలానే వుండిపోవాలనుకుంటున్నాను. ఏ వూరి చివరనో కాలవ పక్కన చిన్న పాకేసుకుని బొమ్మలు గీసుకుంటూ, మనసు పుట్టినప్పుడు వూళ్ళు తిరుగుతూ నిశ్చింతగా జీవితాన్ని గడిపేయాలని వుంది" అన్నాడు.

"అదిగో! నన్ను కాపీకొట్టేస్తున్నావ్. ఆ ఐడియా నాది. దాన్ని నువ్వు స్వంతం చేసేసుకొంటున్నావ్. ఒప్పేసుకో" అంది.

నిజానికి ఆమె ఆ అభిప్రాయాన్ని అనేకమార్లు వ్యక్తపరచేవుంది.

"డొల్లగా వున్నప్పుడే వేణువులో రాగం పలుకుతుంది. గుల్లగా ఉంటేనే మద్దెల మోగుతుంది వీణా, వాయులీనాలలో రాగం ప్రవాహమై పారుతుంది. అలానే ఏ కోరికలూ లేకుండా హృదయం శూన్యమై వున్నప్పుడే జీవితంలో ప్రశాంత సంగీతం ప్రతిధ్వనిస్తుంది. అందుకే అతి సామాన్యంగా ఈ జీవితం గడిచిపోతే చాలు. ఏ బరువూ, బాధ్యతలూ, ఏ కోరికలూ నాకు అక్కరలేదు.... ఏమో యీ పెళ్ళీ యీ బాదరబందీ నాకు యిష్టంలేదు. ఎప్పుడూ యిలానే వుండిపోదా మనుకుంటున్నాను" అని చాలాసార్లు అంది.

ఆమె అన్నట్టు ఆమెకు కాపీ అయితే కావచ్చు. అంత సన్నిహితంగా వుంటున్నప్పుడు ఒకరి ప్రభావం మరొకరిమీద పడకపోదు. ప్రాణంలేని పరిసరాలే మనిషిని ప్రభావితం చేస్తున్నప్పుడు తోటి మనిషి ఎందుకు చేయ లేదూ? ఆ మాటకొస్తే మందాకిని ఏర్పరచుకున్న సగం అభిప్రాయాలకు

రూపకల్పన చేసినవాడు కామేశ్వర్రావే. ఆ విషయం ఆమె వొప్పుకోదు. నాలాగ మీకూ అన్ని విషయాలూ తెలుసుంటే మీరుకూడా "అవును సుమా' కామేశ్వర్రావే" అంటారు.

మందాకినీని చూసి చాలాకాలమైంది. మరీ దూరంలో లేదిప్పుడు, దగ్గరకే వచ్చేసింది. ఇంత దగ్గర్లోకి వచ్చేసిందని తెలిస్తే యీపాటికే ఎప్పుడో వెళ్ళి చూసొచ్చేవాడిని. ఇప్పుడు సెలవలు లేవు. వున్న సెలవలన్నిటినీ ఎప్పుడో వాడేశాను. సంవత్సరం ఆఖరు వొచ్చేసింది. మళ్ళీ జనవరి రావాలి. రెండు నెలలు ఆగమని కామేశ్వర్రావుకు వుత్తరం రాశాను. "మరీ అంత ముక్తసరిగా వుత్తరం రాశావేం, మందాకినిని గురించి యింకా ఏమన్నా చెప్పు. వింటాను" అని రాశాను.

ఇప్పుడు యీ ఉత్తరం రాసిన పెన్ను మందాకిని ప్రెజెంట్ చేసినదే. ఏదో సందర్భంలో "రాతగాళ్ళకు మంచి పెన్ను ఉండాలి. ముందు ముందు యీ పెన్నుతో కథలవీ రాయడం అలవడుతుంది. నన్నుగురించి కూడా రాయొచ్చు. అభ్యంతరం లేదు" అని ప్రజెంట్ చేసింది.

రాసిన మొట్టమొదటి కథ ఆమెను గురించి కాదు. బహుశా చిట్టచివరి కథ అవుతుందేమో.

కామేశ్వర్రావు తన జ్ఞాపకంగా నా పోర్ట్రేట్ ఒకటి గీసిచ్చాడు. బాగా వచ్చిందది. కామేశ్వర్రావు పోర్ట్రేట్ డ్రాయింగులో మంచి కృషి చేశాడు. అందుకు మందాకినే కారణం. పిలిచినప్పుడల్లా అతని ముందుకు వచ్చి కూర్చునేది. అతను ఆమె చిత్రం గీసేవాడు. అలా ఎన్ని బొమ్మలేశాడో లెక్కలేదు. ఇప్పుడు ఒక్క చిత్రం కూడా మిగలలేదు. వేసిన చిత్రాన్నల్లా పట్టుకుపోయేది. వాళ్ళింట్లో చూపిస్తానని. వాళ్ళింట్లో చిన్నపిల్లలున్నారు. వాళ్ళు ఆ బొమ్మను చించేయడమో, దానిమీద పెన్సిలుతో పిచ్చిగీతలు గీసెయ్యడమో చేసేవారట. తిరిగొచ్చి కంప్లెయింట్ చేసేది కామేశ్వర్రావుకు ఎలా వుండేదోగాని నాకు మాత్రం చాలా కోపం వచ్చేది. అంత శ్రమపడి బొమ్మ వేయడం చించేయడానికా. మరీ అంత నిర్లక్ష్యమా. నేను కోప్పడేవాడిని కూడాను. "పోనీలేవోయ్. మళ్ళీ వేస్తానంటే తనే వచ్చి కూర్చుంటుందిగా" అనేవాడు.

మందాకిని గొప్ప అందగత్తె కాదు. సన్నగా వుంటుందేమో ఆర్టిస్టుకు నచ్చుతుంది. ప్రత్యేకంగా చెప్పకునే ఆకర్షణ ఏమీలేదు. పదిమందిలోనూ ఒకర్తి. అందంగా వుందనుకుంటే వుంటుంది; లేదనుకుంటే లేదు.

ఒకసారి మందాకినీ స్కెచ్ నేను తీసేసుకున్నాను.

"నీకెందుకూ ?" అంది.

"కావాలి. నా దగ్గరన్నా జాగ్రత్తగా వుంటుందిలే" అన్నాను.

"నీకు స్టూడియోలో తీయించుకున్న ఫోటో యిస్తాను. ఈ డ్రాయింగు నా కిచ్చేయ్. దీనితో పనుంది. ఫ్రేము కట్టించుకోవాలి" అంది. ఇచ్చేశాను. నాకు కెమేరాతో తీసిన ఫోటో తెచ్చిచ్చింది. ఆ తర్వాత విన్నాను—ఆ చిత్రం కూడా పిల్లల చేతుల్లోపడి చిరిగిపోయిందట.

ఏమిటో నా కర్థంకాలేదు. కామేశ్వరరావు చిత్రలేఖనం మీద చిన్న చూపా ? అతన్ని ఏడిపించడమా ? లేక పదేపదే కామేశ్వరరావుచేత తన చిత్రాలు గీయించుకునే ప్రయత్నమా ? తన అందాన్ని గుర్తింపజేయడానికి ఆమె పడే పాట్లా ?....ఏమిటో ఏమీ తెలియకుండా వుంది.

"చూసేవా, కామేశ్వరరావు ఎన్నిసార్లు నా చిత్రం వేశాడో. మరి నువ్వు ఒక్కసారన్నా నా గురించి కథ రాశావా ;" అంది ఒకసారి.

అర్థమయింది. తనను కామేశ్వరరావు గుర్తించాడు. నేను గుర్తించ లేదని, ఆ విషయాన్ని నమ్మించడానికి ఇంత నిర్దాక్షిణ్యంగా, ఇంత నిర్లక్ష్యంగా ప్రవర్తించడం ఎందుకు ?

"కామేశ్వరరావు బొమ్మలకు పట్టినగతే నా కథకూ పడుతుందేమోనని భయం" అన్నాను నవ్వుతూ. ఆమె ముఖం మాడ్చుకుంటుందేమోనని మళ్ళీ వెంటనే "అది కాదనుకో. నీ గురించి కథరాస్తే నువ్వు దూరమైపోతావు. కథ కదా ; కల్పనలు చేయాలి. కొసమెరుపుల గురించి లేనిది వున్నట్టు చెప్పాలి. అదంతా జీవితానికి అన్వయించుకుంటే ప్రమాదం మరి. నువ్వు చదవవని తెలిసినప్పుడో, నువ్వు బాగా దూరమైపోయినప్పుడో రాస్తాను" అన్నాను.

"ఆదేమిటి! అలాంటి ఆలోచన వచ్చిందేం నీకు ?" అంది.

"అవును, ఎంతకాలమని మనం యిలా ఉండగలుగుతాం. ఎప్పుడో ఒకప్పుడు దూరమైపోక తప్పదు."

"నాకు తెలుసు నీ అభిప్రాయం ఏమిటో. పెళ్ళిచేసుకుని నేను దూరమైపోతాననేగా. నేనసలు పెళ్ళే చేసుకోను" అంది.

నిజమే. అప్పటి ఆలోచనలన్నీ వేరు. ఇలాగే స్నేహితులుగా ఉండిపోవాలి. జీవనభృతి వెతుక్కోవాలిగదా—ఉద్యోగాలు చేసుకోవాలి. ఊరూరూ తిరిగే ఉద్యోగాలు వద్దు. ఎక్కడో స్థిరంగా ఉండే ఉద్యోగాలే చేయాలి. ఒక వేళ వూళ్ళల్లోపడి వెళ్ళిపోతే ఎప్పుడో రిటైరయ్యాక మళ్ళీ ఒక్కచోటికే చేరుకోవాలి. నాగావళి వద్దున ఎకరం నేల కొనుక్కుని మూడు పాకలు వేసుకోవాలి. అందులో గులాబీతోట వేసుకుంటే చాలు తిండికి సంపాదించుకోవచ్చు. ఆవిడేమో వంట చేసిపెడుతుంది. రోజూ తోటపని. నాగావళిలో నీళ్ళచప్పుడూ పూలతోటలో పక్షుల పాటలూ వింటూ గడిపేయాలి. ఏమీ తోచకపోతే ఆమె పాటలు పాడుతుంది. తనేమో పుస్తకాలు చదువుకుంటాడు. అప్పుడప్పుడు కథలు రాసుకుంటాడు. కామేశ్వర్రావు బొమ్మలు గీసుకుంటాడు. మరికొంత కాలం గడుస్తుంది. ముగ్గుర్లో ఎవరో ఒకరు చచ్చిపోతారు. మిగిలిన ఇద్దరూ ఆ తోట చివర పూలచెట్లమధ్య సమాధి చేసేస్తారు. రోజూ ఆ సమాధిమీద పూలు చల్లుతారు. వెళ్ళిపోయిన వ్యక్తి ఆలోచనలతోనే రోజంతా గడిచిపోతుంది వారికి. రాత్రిళ్ళు రోజూ తోటలో ఏవో పాదాల శబ్దం వినిపిస్తూ వుంటుంది. ఇద్దరూ తలుపులు తీసుకుని తోటలోకి వస్తారు. అక్కడ ఎవరూ వుండరు. కాలవనీళ్ళ చప్పుడు మాత్రం వినిపిస్తుంది. తిరిగి ఇద్దరూ వాళ్ళ పాకల్లోకి వెళ్ళిపోతారు. నిద్రరాదు. ఏదో కొద్ది కొద్దిగా నిద్ర; మళ్ళీ ఉదయం. మరికొంత కాలం గడుస్తుంది. మరొకరు కూడా కన్నుమూస్తారు. మిగిలినవారు ఒక్కరే. ఏ పనీ చెయ్యడానికి ఉత్సాహం ఉండదు. శక్తి ఉండదు. రాత్రిళ్ళు నిద్రరాదు. ప్రతిక్షణం తోటలోంచి పిలుస్తున్నట్టు ఉలిక్కిపడడమే. తోట ఎండిపోతుంటుంది. పక్షులు రావిక. భరించలేని నిశ్శబ్దం మిగిలిపోతుంది. జ్ఞాపకాలుకూడా మనసుకు అందవు. బతకడం కూడా బాధగానే ఉంటుంది. జాలిపడినట్టుగా ఎప్పుడో ఓ పిలుపు వస్తుంది. ఉలిక్కిపడి నిద్రలోంచి లేచి తోటలోకి వెళ్ళ

బోతారు. ఏ రాస్తా తగులుతుంది. ఏ ఎండిపోయిన గులాబీ మొక్కమీదో వాలిపోతారు. అంతే, అక్కడ నిశ్శబ్దాన్ని ఏ వూపిరీ మరిక చెదర్చలేదు.

—ఇలా ఎన్నో ఆలోచనలు. కలల్లాంటి ఆలోచనలు.

కలల మత్తులోనే ఆ రోజులు వెళ్ళిపోయాయి. ఇప్పుడు జ్ఞాపకాలు మాత్రమే మిగిలిపోయాయి. మరికొంతకాలం పోతే ఆ జ్ఞాపకాలు కూడా మిగలవేమో.

కామేశ్వర్రావుకు ఉత్తరం రాసిన నాలుగు రోజులకు అతని దగ్గర్నుంచి సమాధానం వచ్చింది.

"........ఏముంది! మందాకినిని మొట్టమొదట నేను చూడలేదు. తనే చూసి పలకరించింది. గంటకన్న ఎక్కువ కలిసి వుండలేదు. ఆ పిల్లలూ, టీచర్లూ—వీళ్ళమధ్య ఒంటరివాడ్నయిపోయాను. "ఇంకా చెయ్యి కాల్చుకుంటున్నావా"—అంది నన్ను. అవునన్నాను. నిన్నుగురించి కూడా అదే ప్రశ్న అడిగింది. చెప్పాను. చాలా సేపు వూరుకుని ఓ నిట్టూర్పు మాత్రం తీసింది. ఎందుకో అర్థం చేసుకోగలవుగా. నేనే అడిగాను—ఇంత దగ్గరకు వచ్చికూడా కనీసం ఓ ఉత్తరం ముక్కన్నా రాయలేదేం అని. మమ్మల్ని మర్చిపోయావ్ఆనంటే చాలా నొచ్చుకుంది. ఎంత నొచ్చుకుందంటే, ఆమె కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయనికూడా గుర్తించగలిగాను. మనిద్దర్నీ ఒకసారి రమ్మంది. అడ్రసు ఇచ్చింది. ఆరునెలలైందట వుద్యోగంలోచేరి. మీ ఆయనకు ట్రాన్స్ఫర్ అయ్యిందా అని అడిగాను. అవలేదుగానీ అవ్వొచ్చు అంది. నిన్ను అచ్చులో చూస్తున్నట్టు చెప్పింది. తనమీద నువ్వు కథ రాశావేమో అడిగింది. నాకెందుకో ఆమె చాలా కొత్తగా కనిపిస్తోంది. వెనకటి వుత్సాహంలేదు. మాటలుకూడా తూచితూచి మాట్లాడుతోంది. పెళ్ళితో చిలిపి తనమూ, మొండి తనమూ ఒదిలి వెళ్ళిపోయాయిలే; కాని, ఒకవిధమైన నిర్లిప్తత ఏర్పడింది. ఏమిటోమరి. ఒకసారి వెళ్దాం. రెండు నెలలు పొడిగించావేమిటి? ఈ మధ్యలోనే రావడానికి ప్రయత్నించు...."

ఇంకా అసంతృప్తిగానే వుండిపోయింది. తన కొత్త జీవితాన్ని గూర్చి ఆమె ఏమీ చెప్పలేదా? మా ఒంటరి జీవితం మీద ఆమె ఏమీ వ్యాఖ్యానాలు చేయ్యలేదా! ఎందుకింత మౌనంగా వుండిపోయింది?

బహుశా కొత్త జీవితంలో నిలుచుని మాట్లాడాలంటే సిగ్గుగావుంది గాబోలు.

పెళ్ళి చేసుకోనని పదేపదే చెప్పి అకస్మాత్తుగా పెళ్ళి చేసేసుకుంది మందాకిని! అప్పటికి ముగ్గురమూ ఒకేచోటకూడా లేము. మొట్టమొదట వూరు విడిచిపెట్టినవాడు కామేశ్వర్రావు. వాళ్ళ నాన్నగారికి ట్రాన్స్‌ఫర్ అయితే వెళ్ళి పోయాడు. ఆ తర్వాత రెండేళ్ళకి ఉద్యోగరీత్యా నేను దూరంగా వచ్చేయాల్సి వచ్చింది కొంత కాలానికి మందాకినీ వాళ్ళుకూడా వెళ్ళిపోయారు. వెళ్ళిపోయిన యేడాదికి పెళ్ళయి భర్తతోపాటు మరీ దూరంగా వెళ్ళిపోయింది.

ఇలా చెదిరిపోవడంవల్లనే ఆమె తన అభిప్రాయాన్ని మార్చుకుని వుండాలి. పెళ్ళికి ముందు పెళ్ళి విషయాన్ని తెలియజేస్తూ, అందుకు సంజాయిషీ యిచ్చుకుంటున్నట్టు పెద్ద ఉత్తరం రాసింది.

"........రోజులు గడిచేకొద్దీ జీవితంలో వెలితి కనిపించడం మొదలు పెట్టింది. కొంతకాలంపాటు ఆ వెలితి ఏమిటో అర్థంకాలేదు. తర్వాత తర్వాత తెలుసుకున్నాను. 'నాకు జ్వరం వచ్చింది. చూడాలనివుంది, రండి' అంటే నువ్వూ, కామేశ్వర్రావూ పరుగెత్తుకొస్తారు. దిగులుగా నాముందు కూర్చుంటారు. మందు తాగిస్తారు. నా కళ్ళల్లోకి చూస్తూ వుండిపోతారు. నేను బాధపడుతుంటే, అయ్యో! అనుకుంటారు. కళ్ళల్లో నీళ్ళు నింపుకుంటారు. అప్పుడు—'నాకేమీ అక్కరలేదు. ఈ మాత్రం చాలు' అనుకుంటాను. కాని ఆ మరుక్షణం దిగులు పడిపోతాను. 'ఈ కన్నీళ్ళు, ఈ సానుభూతి నాకొరకే. నా వొక్కదానికొరకే. మరింకెవరికొరకూ కావు. నా స్వంత ఆస్థి'—అని అనుకోలేకపోతాను. నేను పాటపాడుతాను. ఆనందంతో బావుంది అంటారు. మెచ్చుకుంటారు. మీ యీ మెప్పు, యీ ఆనందం—'యివి నావే. మరెవరివీ కావు' అనుకోలేను. ఈ వెలితి యిటీవల మరీ ఎక్కువయిపోయింది. ఒక్కచోటే వుంటామనుకున్న ముగ్గురం చెల్లాచెదురైపోయాం. ఒక్కర్తినీ అయిపోయాను. అందువల్ల ఈ ఆలోచనలు మరీ ఎక్కువైపోయాయి....!"

—ఇలా సాగింది ఆమె అప్పుడు రాసిన ఉత్తరం.

ఆమె దూరమైపోతుందన్న ఆలోచన బాధగానే వుంది. వెనకటంత స్వేచ్ఛ యిప్పుడు వుండదు. అప్పటి అభిమానాలు కూడా యిప్పుడు నిలిచి

పోవు. ఆమె చిరునవ్వులు, ఆమె కన్నీళ్ళు మరొకరి ఆస్తి. మా గురించి ఆమె వాటిని ఖర్చుపెట్టదు. వెనకటిలా సన్నిహితంగా వుండలేమన్న విషయాన్ని ముందుగానే ఊహించుకునే ఆమెను ఒకసారి చూసివద్దామనుకున్నాను.

ఇదిగో అదిగో అనుకుంటూనే సంక్రాంతి వచ్చేసింది. మరో నాలుగు రోజులు సెలవుపెట్టి, మొత్తం వారంరోజులు అయ్యేటట్టు చూసుకుని పండగకు యింటికి వెళ్ళాను మందాకిని దగ్గరకు కూడా వెళ్ళొద్దామని కామేశ్వరరావుకు ఉత్తరం రాశాను.

పండుగ నాలుగు రోజులూ యింటి దగ్గరే వున్నాను. పండుగ రోజులు హాయిగా గడచిపోయాయి. ఈ పండుగపూట కూడా అమ్మ కళ్ళల్లో దిగు లెందుకో నాకు తెలుసు. అభిమానంతోనైనా ఆజ్ఞాపించడం తెలీదు అమ్మకు. అందుకే ఆ మౌనం.

"హోటలు భోజనంతో ఎలా అయిపోయావో చూడు!" అంది. అదే చాలు ఆమె చెప్పదలచుకున్నది చెప్పేసిందనడానికి.

రాత్రి భోజనం చేస్తున్నప్పుడు చెప్పాను—రేపు ఉదయం మందాకిని దగ్గరకు వెళ్తానని.

"అలాగే, వెళ్ళిరా. వాళ్ళమ్మగార్ని అడిగినట్టు చెప్పు. పాపం! యీ వయసులో ఆమెకు యీ కష్టం వొచ్చిపడింది. ఆ పిల్ల అదృష్టం అది, ఏం చెయ్యగలం. అయ్యో అనుకోవడం తప్ప."

గతుక్కుమన్నాను. ఏమయింది? ఆమె మాంగల్యం....

"ఏం జరిగిందేమిటి?"

"నిజం ఎంతుందోగాని భర్త ఏలుకోడంలేదట. వీధిలోవాళ్ళు చెప్పు కున్నారు. అయినా మన వీధిలో మరీలెస్తూ, కాస్త ఎడముఖం పెడముఖంగా వుంటే వున్నవీ లేనివీ పుట్టించడమే" అంది.

అన్నం తినలేకపోయాను.

ఏమిటిది? వొదిలేయడమా? పోట్లాడుకుని వచ్చేయడమా? అభిప్రాయ భేదాలతో విడిపోవడమా?

అంతకన్న విశేషాలు అమ్మ చెప్పలేకపోయింది.

రాత్రంతా నిద్రలేదు. మనసంతా గాయపడ్డట్టు బాధ.

ఎందుకిలా జరిగింది ?

ఆమెకు యిష్టంలేని పెళ్ళి కాదిది. ఆమె అంగీకారాన్ని కూడా తీసుకునే యీ పెళ్ళి జరిపించారు. అతనుకూడా మంచివాడేనని చెప్పుకున్నారు. ఖర్గపూర్‌లో రైల్వేలో ఉద్యోగం. నాలుగొందలవరకూ వస్తుందట. పెళ్ళికి వెళ్ళినప్పుడు చూశాను. మందాకిని అదృష్టవంతురాలేనని అనిపించింది. కామేశ్వర్రావు మాత్రం రాలేకపోయాడు. అప్పటికి అతను బాగా జ్వరంలో ఉన్నాడు—నూటమూడు డిగ్రీల జ్వరం. అతన్ని వొదిలిపెట్టాలనిపించలేదు. సాయంకాలానికి కొద్దిగా తగ్గింది. "నువ్వుకూడా వెళ్ళకపోతే బావుండదు; నువ్వెళ్ళు" అన్నాడు. బస్సు అందుకుని వెళ్ళేసరికి సరిగ్గా పీటలమీద వుంది. పెళ్ళి తర్వాత కలుసుకుని చెప్పాను—కామేశ్వర్రావు జ్వరం గురించి. చాలా బాధపడింది. మర్నాడు వచ్చేశాను. వచ్చేముందు "ఉత్తరాలు రాస్తూవుండు. కామేశ్వర్రావుకు కూడాచెప్పు. వెళ్ళడంతోనే అతని జ్వరం ఎలావుందీ రాయి" అంది.

ఎందుకో ఉత్తరం రాయలేకపోయాను. నాకు తెలిసినంతవరకూ కామేశ్వర్రావుకూడా రాయలేదు. వెనుకటంత స్వేచ్ఛ తీసుకోవడానికి మా యిద్దరికీ ఇష్టంలేదు.

రాత్రంతా మందాకినిని గురించిన ఆలోచనలే.

ఉదయం ఫస్టు బస్సుకే కామేశ్వర్రావు దగ్గరకు బయలుదేరాను. నా గురించే చూస్తున్నాడతను. ఎప్పుడెప్పుడు అతనికి మందాకిని విషయం చెప్దామా అని వుంది. చాలా రోజులకు కలుసుకున్నామేమో అతని ఉత్సాహాన్ని అకస్మాత్తుగా అణిచివేయడం యిష్టంలేకపోయింది. మధ్యాహ్నం భోజనాలవేళ వరకూ ఎలాగో గడిపాను. ఇక ఆ విషయం మనసులో ఉంచుకోలేక పోయాను.

"మందాకినిని గురించి ఉత్తరంలో రాసినదానికన్నా ఇంకేమీ నీకు తెలీదా ?" అన్నాను.

అతను ఆశ్చర్యంగా నా ముఖంలోకి చూశాడు అర్థంగాక.

ఆ తర్వాత ఓ చిరునవ్వు నవ్వి "అదా. అలాంటిదేమీ లేదులే. ఇప్పట్లో పిల్లలు కలిగేట్టుకూడా కనిపించలేదు" అన్నాడు.

నాకు నిజంగా నవ్వొచ్చింది.

"అది కాదు, ఉద్యోగం చెయ్యాల్సిన అవసరం ఆమెకు ఎందు కొచ్చింది?" అన్నాను.

"ఎందుకొచ్చిందీ అంటే ఏమని చెప్పగలం. చెయ్యాలనిపించి చేస్తున్న దేమో. అసలే పట్టుదల మనిషి. అందులోనూ, ఇతరుల ఆధిక్యతని ఒప్పుకోని మనస్తత్వం ఆమెది" అన్నాడు. అని, తిరిగి "ఎప్పుడూ లేనిది ఈ ప్రశ్నలన్నీ ఏమిటి?" అన్నాడు.

"ఆమెను గురించి విచిత్రమైన వార్త ఒకటి విన్నాను. అందుకని."

"ఏమిటది?"

"భర్త వొదిలేశాడట!"

తుళ్ళిపడ్డట్టు నావైపు చూశాడు కామేశ్వర్రావు.

"అవును. వొదిలేశాడట. అది వొదిలేయడమో, అభిప్రాయభేదాలొచ్చి పోట్లాడుకుని వొచ్చేయడమో తెలీదుమరి."

కొద్దిసేపు అతను ఏమీ మాట్లాడలేదు. అయిదు నిముషాలు అలానే కూర్చుని "ఇప్పుడే బయలుదేరుదాం పద" అని లేచాడు. బస్సు స్టేండుకు చేరుకునేసరికి బస్సు సిద్ధంగా వుంది.

చీకటి పడుతూ పడుతూ వుండగా శ్రీకాకుళం చేరుకున్నాం.

మందాకినిని ఎలా పలకరించాలీ అన్నది ఒక సమస్య. పుట్టెడు దిగులుతోవున్న ఆమెను సరదాగా పలకరించడానికి వీలవుతుందా? ఎలా ఆమెను ఓదార్చాలి? ఎలా మాట్లాడాలి?

మా ఇద్దర్నీ చూసి మందాకిని ముఖం యింత చేసుకుంది. "కామేశ్వర్రావు కలిసిన తర్వాత పది—పదిహేను రోజులపాటు ఎదురుచూశాను వస్తారేమోనని. ఇంక రారని నిశ్చయించుకున్నాక అకస్మాత్తుగా వూడిపడ్డారు, రండి....రండి" అంది.

ఇంటిల్లిపాదికీ మేం వచ్చినట్టు చెప్పేసింది. ఆమె సంతోషానికి మాకే ఆశ్చర్యం వేసింది. నేను వూహించుకున్నట్టులేదు ఆమె. కనీసం కామేశ్వర్రావు చెప్పినట్టయినా నా కనిపించలేదు. ఈ చిరునవ్వు వెనక, ఈ సంతోషం వెనక కన్నీటితో తడిసిన ఆమె జీవితం వున్నట్టనిపిస్తోంది నాకు.

"ఏం....ఇంత మౌనంగా వుండిపోయారు. మాటలు మర్చిపోయారా ఏమిటి?" అంది భోజనం వడ్డిస్తున్నప్పుడు.

ఆమెతోపాటు మేంకూడా సరదాగా మాట్లాడితే ఆమె నొచ్చుకోకుండా వుంటుందా? తనను తాను దాచుకుని నటిస్తోంది. ఆమె నవ్వే ప్రతి చిరునవ్వు వెనకా ఓ కన్నీటిబొట్టన్నా కదలకపోదు. ఆమెతోపాటు మేమూ అలాగే మాట్లాడితే ఆమె హృదయం గాయపడక మానదు.

"బాగా మారిపోయారు మీరిద్దరూ. నేను ఎలా వూహించుకున్నానో అలానే కపిస్తున్నారులెండి" అంది తిరిగి.

మరీ మౌనంగా వుండిపోవడం యిష్టంలేక నేనే అవీ యివీ చెప్పా కొచ్చాను—మా ఉద్యోగాలు, అక్కడి పరిస్థితులు, ఇంటిదగ్గరి విశేషాలను గురించి చెప్పాను. ఎక్కడా ఆమె వైవాహిక జీవితానికి సంబంధించిన విషయాలు జారకుండా జాగ్రత్తపడ్డాను. భోజనం అయిపోయాకకూడా చాలా సేపు కూర్చుని మాట్లాడుకున్నాం.

వాళ్ళమ్మగారుకూడా చాలా సేపు అక్కడి వూళ్ళో విషయాలు అడుగుతూ కూర్చున్నారు. మందాకినిలో లేని దిగులు ఆమెలో కనిపించింది నాకు. మందాకిని పక్కలు పరుద్దామని అవతలి గదిలోకి వెళ్ళినప్పుడు వాళ్ళమ్మగార్ని అడిగాడు కామేశ్వర్రావు—"ఇంతకూ ఏం జరిగిందండి. ఇద్దరూ పోట్లాడుకున్నారా? ఒకసారి మీరన్నా వుత్తరం రాయించలేకపోయారా? మీకు తెలియందేముంది; మందాకిని మరీ పట్టుదల మనిషి. కోప్పడి మీరే ఆమెచేత ఉత్తరం రాయించాల్సింది."

ఈ విషయం ఎలా తెలుసా అన్నట్టుగా ఓ క్షణం ఆమె ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించింది. "నాకు మాత్రం ఏం తెలుసు నాయనా ఏం జరిగిందో. అడిగితే చెప్పదు. ఒకరోజు, ఉత్తరం ముక్కన్నా రాయకుండా వూడిపడింది. ఏమిటే అంటే ఏమీలేదు, చూద్దామని వచ్చాను అంది. వచ్చిన రెండు నెలలకు

ఉద్యోగం చెయ్యాలనివుందని ఖుందులో చేరింది. అక్కడికీ నేను పిల్లవాడిచేత ఉత్తరం రాయించాను. 'మీ అమ్మాయిని అడగండి, చెప్తుంది.' అని రాశారు అల్లుడుగారు...."

అంతే అయివుంటుంది. ఏదో చిన్న విషయం మీద అభిప్రాయభేదాలు వచ్చుంటాయి. ఆయన తన ఆధిక్యతను చూపించుకోవడానికి ఏదో అనేసి వుంటాడు. అది చిలికి చిలికి గాలివాన అయ్యుంటుంది. చెప్పాచెయ్యకుండా పుట్టింటికి వచ్చేసి వుంటుంది. పిలిస్తేనేగాని వెళ్ళగూడదనుకుని వుండిపోయి వుంటుంది.

"పక్కలు వేశాను, పడుకుంటారా, కాస్సేపు కూర్చుని కబుర్లు చెప్పుకుందామా" అంటూ వచ్చింది మందాకిని.

రాత్రి పన్నెండువరకూ కూర్చున్నాం. చిన్నప్పటి విషయాలు జ్ఞాపకం చేయడానికి భయం వేసింది నాకు. మందాకినే వాటిని ప్రస్తావించింది. చిన్న పిల్లలా అయిపోయి ఆ రోజుల్ని జ్ఞాపకం చేసింది. ఉసిరికాయలు, బాదంకాయలు కోసుకుతిన్నప్పటి అనుభవాలూ, కామేశ్వర్రావు చెట్టెక్కలేని నిస్సహాయత కారణంగా కిందవుండి ఏరుకున్న కాయల్తో మాకన్నా ఎక్కువే పోగుజేసుకునే అతితెలివీ, చిటారు కొమ్మమీదకుకూడా ఎగబాకిపోయే నా మొండి సాహసమూ, సంగీత సాధనగురించి తెల్లవారుఝామునే లేద్దామని లేవలేని తన మొద్దునిద్రా—ఆ సంఘటనలూ, ఆ అనుభవాలూ మరీ మరీ జ్ఞాపకం చేసుకుని చెప్పింది.

కామేశ్వర్రావు నిద్రకు ఆగలేక జోగుతుంటే యిక పడుకుందామని లేచాం. గత రాత్రి సరిగా నిద్రలేదేమో నాకుకూడా మత్తుగా నిద్రపట్టేసింది.

ఉదయం లేచేసరికి చాలా ఆలస్యమయ్యింది. అప్పటికే కామేశ్వర్రావు కాలకృత్యాలు ముగించుకుని కూర్చున్నాడు. "లేవోయ్, చాలా పొద్దెక్కిపోయింది. పరాయిచోటకూడా యింత సేపు నిద్రపోవడమేనా!" అన్నాడు.

ఎక్కడ్నించి విన్నదోగాని మందాకిని గబగబా వచ్చి "చూసేవా, కామేశ్వర్రావు ఎప్పుడూ యింతే. ఇది పరాయిచోటు అనుకునేంత దూరమైపోయానా నేను? ఎందుకలా నన్ను దూరం దూరంగా వుంచేసి మాట్లాడుతావు. నిన్నటినించీ చూస్తూనే వున్నాను—మరీ ముభావంగా వుండిపోయావు" అంది.

ఇదేమిటి! ఇంత పొద్దుటే యిలా కనిపిస్తోందేమిటి? బహుశా రాత్రల్లా నిద్రపోయివుండదు. ఆలోచనల్తో గడిపేసి వుంటుంది. తన జీవితాన్ని తలచుకుని తనమీద తనకే కోపం వచ్చుంటుంది. బాధకలిగి వుంటుంది. అది ఇలా పొర్లిపోతోంది. అదిగో! రాత్రి నిద్రలేనట్టు ఆ కళ్ళల్లో ఎరుపు!!

"ఏం, కోపం వచ్చిందా....సర్లే యిప్పుడు నామీద అందరికీ కోపమే. ఎప్పుడూ నువ్వు నాతో వాదన వేసుకునే వాడివిగా. ఇప్పుడిలాగ మూగనోము పడితే ఏమిటోలా వుంది. నీతో కాస్సేపు పోట్లాడాలనిపించిందిలే. మరేంలేదు" అంది, అంతలోకే కంఠాన్నీ, చూపుల్నీ మార్చుకుని మెల్లగా నవ్వుతూ.

మేంవచ్చి ఆమెను మరీ బాధపెడుతున్నామేమో అనిపించింది నాకు. ఈ పరిస్థితుల్లో ఆమెను చూడకుండావుంటేనే బావుండేది. మా గురించి తనను తాను దాచుకోవాల్సివస్తోంది ఆమెకు. మా రాక ఒకవిధంగా ఆమెను రెచ్చగొట్టడమే. మేం వెళ్ళిపోయాక ఒక రోజల్లా ఆమె ఏడుస్తూ వుంటుందనేది నిజం.

ఎక్కువసేపు అక్కడ వుండాలనిపించలేదు. ఆ సాయంకాలం బస్సుకే వెళ్ళిపోదామని నిశ్చయించుకున్నాం మందాకినితో చెప్తే వొప్పుకోలేదు. వాళ్ళమ్మగారు కూడా మరో రోజు వుండమని బలవంతం చేశారు. ఆఫీసు సాకు చెప్పి తప్పించుకున్నాం. మందాకినీకి నామీద కోపం కూడా వచ్చింది.

ఆ రోజు ఆమె స్కూలుకు సెలవు పెట్టేసింది

పదిగంటలవేళ అలా వూళ్ళో కాస్సేపు తిరిగివస్తామని అంటే వెళ్ళనిచ్చిందికాదు. "ఎలాగూ సాయంకాలం వెళ్ళిపోతున్నారుగా. ఈ కొద్దిసేపైనా ఇంట్లో వుండకుండా ఎక్కడికి?" అంది. కోపంగానూ, ఆజ్ఞా పూర్వకంగానూ అనేసరికి మారు మాట్లాడలేకపోయాం.

"రండి, ఇంకా నిలుచున్నారేం....ఇలా వచ్చి కూర్చోండి."

— అవును! ఈ కంఠంతోనే తన జీవితాన్ని తాను నాశనం చేసుకుంది.

గదిలో కూర్చున్నాం. చెప్పుకోవడానికి ఏమున్నాయి. పొడి పొడిగా ప్రసంగం నడుస్తోంది. మాట్లాడుకున్నదానికన్న మౌనమే ఎక్కువ.

"నువ్వు వెళ్ళిపోయేలోగా నీతో గట్టిగా పోట్లాడేయాలనివుంది కామేశ్వర్రావ్. మరీ యింత మౌనంగా మీ వూరికి నిన్ను పంపేయదలచు కోలేదు" అంది మందాకిని.

"అవును. నాకూ అలానేవుంది. నీతో పోట్లాడిగాని యిక్కడ్నించి కదలాలనిపించడంలేదు." అన్నాడు కామేశ్వర్రావు.

"దేనిగురించి పోట్లాడుదా మనుకుంటున్నావ్?"

"నీ గురించే."

"నా గురించి నాతోనే పోట్లాడ్డమేమిటి? అది పోట్లాటనిపించుకోదు."

"పోట్లాట కాకపోతే మరోటి. ఏ పేరైతేనేం. ఏ రాయైనా ఒకటే పళ్ళూడ గొట్టుకోడానికి."

మందాకిని చిరునవ్వు నవ్వి, "ఇప్పటికి చూశాను మా పాత కామేశ్వర్రావుని" అంది.

నాకు నవ్వొచ్చింది. కామేశ్వర్రావు మాత్రం సీరియస్‌గా ముఖంపెట్టి, "పంతాలుపట్టి నీ జీవితాన్ని నువ్వే చేజేతులా ఎందుకు నాశనం చేసుకుంటావ్?" అన్నాడు.

"ఏమిటటా!" అంది ఆమె చిలిపిగా అతనివైపు చూస్తూ.

అతను సూటిగా ఆమె కళ్ళల్లోకి చూశాడు.

ఆమె రెప్పలు వాల్చేసుకుంది.

"ఎందుకా నటన? నాకేమీ తెలీదనుకోకు. ఆమాట అనడానికి నిన్ను నువ్వు ఎంత హింసించుకుంటున్నావో నాకు తెలుసు."

ఆమె ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"అవును మందాకినీ! నువ్వు చాలా తెలివితక్కువగా ప్రవర్తిస్తున్నావు. చిన్నప్పుడు పంతాలుపట్టినా అందం వుంది. పెద్దయ్యాక పంతాలుపడితే— అది జీవితానికే ప్రమాదకరంగా పరిణమించవచ్చు. సంసారం అన్న తర్వాత అభిప్రాయభేదాలు రాకుండాపోవు. మాటామాటా అనుకోకుండా వుండరు. అంత మాత్రంచేత నువ్విలా ప్రవర్తించడం మాకేమీ నచ్చలేదు. నీ ఆలోచనలు

నీకే శత్రువులవుతాయని వెనక చెప్పాను. అది నిజమనిపించావు. వైవాహిక విషయాలలో నీకు సలహా యిచ్చేపాటి అర్హతలు మాకులేవు. సలహాలు కూడా యివ్వదలచుకోలేదు. కాని, ఒక విషయం చెప్పక తప్పదు నువ్వు చేసిన పని మాత్రం మంచిపని కాదు" అన్నాను.

"చివరికి మీరిద్దరుకూడా నన్నే తప్పుపట్టుతున్నారా ?" అంది ఏడుపూ, నిరాశా నిండిన కంఠంతో జాలిగా అడిగినట్టుందది.

"నిజమే. నీది తప్పు కాకపోవచ్చు. అతనిదే తప్పు కావచ్చు. అంత మాత్రంచేత ఈ పట్టుదలలేమిటి. పరిస్థితులతో రాజీ పడలేకపోతే ఈ దేశంలో స్త్రీ సుఖానికి నోచుకోలేదని నీకు తెలీదా ?" అన్నాడు కామేశ్వర్రావు.

ఆమెకు ఏడుపు ఆగలేదు. పెదాలు బిగబెట్టి దుఃఖాన్ని ఆపుకోవడానికి ప్రయత్నించిందిగాని సాధ్యంకాలేదు. రెండు చేతుల్తోనూ ముఖాన్ని కప్పుకుని కూచుంది. ఓ నిమిషం అలా కూచుని మెల్లగా లేచివెళ్ళి ఓ కాగితం తెచ్చి "నన్ను నేను చంపుకుని ఆయనకు రాసిన ఉత్తరం నకలు యిది. ఇంతకన్నా పరిస్థితులతో రాజీపడడం ఎలాగ ?" అంది

కామేశ్వర్రావు ఆ కాగితం అందుకుని చదువుకుని మౌనంగా నాచేతి కిచ్చాడు.

"శ్రీవారికి మీ మందాకిని నమస్కరించి వ్రాయునది—

మీ కోపం తాత్కాలికమైనదేనని రెండు నెలలు నిరీక్షించాను. ఎప్పుడో ఓ చల్లటి ఉత్తరం మీ దగ్గర్నుంచి వస్తుందని ఎదురుచూశాను. కాని మీకు నామీద దయకలగలేదు. మీ చల్లని నీడకింద అదృష్టవంతురాలిగా మురిసి పోతోన్న నాకు ఆ అదృష్టాన్ని దూరం చేయకండి. మీ హృదయంలో ఇంత కాఠిన్యం వుండడానికి వీలులేదు. అది ఎంత మెత్తనైనదో నాకు తెలుసు. తాత్కాలికమైన ఆవేశంతో మీరన్న మాటల్ని నిజంగా మీ హృదయంలో నుంచి వచ్చినవనుకోను. నామీద కోపంతోగాక సానుభూతితో ఆలోచించండి. నన్ను అర్థం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించండి. మీరు రుద్దిన అఖాండంతో ఏ స్త్రీకూడా ఇంకా బతకాలనుకోదు. మీరు పరిస్థితుల్ని సావకాశంగా మరోసారి ఆలోచిస్తారనీ, అన్యాయం చెయ్యరనీ నాకు తెలుసు. అందుకే ప్రతిరోజూ

నిరీక్షణలతోనే గడుపుతున్నాను. నేను స్త్రీని. నాపైన ఇంత కఠినంగా ప్రవర్తిస్తే యిక నాకు దిక్కేమిటి? మీ హృదయంలోంచి ఒక చల్లని పలుకు, ఒక చల్లని చూపు, ఒక చల్లని మాట జాలితో నాపైన కురుస్తుందన్న ఆశతోనే ఇంకా బతికి వున్నాను. ఆ అదృష్టాన్ని నాకు ప్రసాదించండి.

మీ

మందాకిని."

నే నెరిగిన మందాకిని కాదు. శాసించడమేగాని శిరసావహించడం తెలీని మందాకిని, మొండిగా తను చెప్పడమేగాని ఆలకించడం తెలీని మందాకిని యింత జాలిగా, బిచ్చగత్తెలా యాచించేముందు తనను తాను ఎంతగా హింసించుకుని వుండాలి? మందాకిని ఇలా యాచించగలదని నేను ఎప్పుడూ అనుకోలేదు. మొదటినుంచీ తన వ్యక్తిత్వాన్నే ప్రదర్శించుకోవడానికి అలవాటుపడింది. ఆ వ్యక్తిత్వ ప్రదర్శనకోసమే పెళ్ళికూడా చేసుకోగూడదని ఆలోచించింది. ఆ మందాకినీయేనా యీమె?

ఆయన సమాధానం ఏం రాశాడో అడగడం అనవసరం. మందాకిని ఈ వుత్తరంరాసి ఎనిమిది నెలలయ్యింది. ఏం రాసివుంటాడో వూహించవచ్చు.

"అసలు ఏం జరిగింది?" అన్నాడు కామేశ్వర్రావు.

ఆమె ఏమీ మాట్లాడలేదు.

మందాకిని ఒకసారి చెంగుతో కళ్ళు తుడుచుకుని "కామేశ్వర్రావ్! ఏవైనా విశేషాలు చెప్పు వింటాను—నా సొద ఏం వింటావుగాని. నేను బాధ పడడం చాలక మిమ్మల్నికూడా బాధపెట్టడం దేనికి?" అంది.

ఇంత దుఃఖంలో కూడా ఎంత వోర్పు! ఇంత బాధలోకూడా ఎంత సహనం!!

ఏం మాట్లాడగలం? ఏం మాట్లాడినా అది ఆమె హృదయాన్ని తూట్లు పరచేట్టు వున్నప్పుడు నోరు ఎలా మెదిపేది? మా కళ్ళముందే ఆమె చిత్ర హింసలనుభవిస్తోంటే ఎలా భరించేది? పెదవి కదపడానికే భయంగా వుంది.

"ఏమిటలా మూగనోము పట్టారు. ఇక్కడ కూర్చోవడం ఇబ్బందిగా వుందా. పోనీ అలా ఊళ్ళో తిరిగిరండి. బలవంతంగా కూర్చోవడం దేనికి?" అంది.

హమ్మయ్య అనుకుని బయటపడ్డాం. భోజనం టైమువరకూ అలా వూళ్ళోనే తిరిగాం. ఒక గమ్యంలేదు-వట్టినే వీధుల్ని కొలుస్తూ తిరగడం తప్ప. మందాకిని ఎదుటినుంచి తప్పుకోడానికి ఎలా గడిపితేనేం. కాళ్ళు నొప్పెట్టే వరకూ తిరిగితిరిగి ఒంటిగంటకు ఇంటికి చేరుకున్నాం.

"ఇంత సేపా. ఇందాకటినుంచీ ఎదురుచూస్తున్నాను. బతుకంతా ఇలా నిరీక్షణలతోనే గడిచిపోతోంది. ప్రతి చిన్నవిషయానికీ, పెద్ద విషయానికీ నిరీక్షణలు నాకు తప్పడంలేదు" అంది మందలిస్తున్నట్టు.

భోజనం దగ్గరకూడా యిలానే కసిరి, కోప్పడి, శాసించగలిగే నోరును విప్పి "మరికాస్త—మరికాస్త" అంటూనే పీటలమీంచి కదలలేనంతగా మాచేత తినిపించేసింది. భుక్తాయాసంతో యిద్దరమూ నడవాలోకొచ్చి కూర్చున్నాం. తనుకూడా మరో అర్ధగంటలో భోంచేసి వచ్చింది.

"కాస్సేపు సాగిలబడతారేమో, మంచాలు వాల్చుదామనుకున్నాను. మళ్ళీ ఎందుకులే అనిపించింది. ఎలాగూ సాయంకాలం వెళ్ళిపోతున్నారుగా! ఇంటికి వెళ్ళాక హాయిగా నిద్రపోదురుగాని. నా గురించి ఈ కొద్ది గంటలూ ఇబ్బంది పడక తప్పదు" అంది.

"ఇక్కడొద్దు, నా గదిలో కూర్చుందాం రండి. అక్కడ కాస్తంత ప్రశాంతంగా వుంటుంది" అంటూ గదిలోకి తీసుకెళ్ళింది. తన స్కూలు విషయాలు చెప్పింది. తమ్ముళ్ళ భవిష్యత్తు గురించి చెప్పింది. సంగీతం గురించి మాట్లాడింది. లలిత సంగీతం పాటలు ఓ రెండు వినిపించింది. కామేశ్వర్రావు చిత్రలేఖనాన్ని గూర్చి అడిగింది. నా కథలనుగూర్చి చర్చించింది. తరచుగా నా కథల్లో ఆడాళ్ళకు అన్యాయం చేస్తున్నానని గట్టిగా విమర్శించింది. ఏమి టేమిటో చెప్పింది. మంత్రించినట్టు మా మౌనాన్ని తోలేసి ప్రసంగంలోకి దించేసింది. అక్కడ్నుంచి వాదనలోకి లాగేసింది. ఆ వాద ప్రతివాదాల్లోపడిన మాకు కాలమే తెలీలేదు!

చూస్తుండగానే మూడున్నర అయిపోయింది. మరో గంటన్నరే అక్కడ వుండేది. అయిదున్నరకు బస్సుంది. అయిదింటికి యింటిదగ్గర బయలుదేరితే అర్ధగంటలో బస్సుస్టేండు చేరుకోవచ్చు.

మందాకిని అంత సేపూ అంత సరదాగా, హుషారుగా మాట్లాడుతూ వున్నదల్లా ఆకస్మాత్తుగా దిగులుగా అయిపోయింది. అర్ధగంట సేపు ఏమీ మాట్లాడకుండానే మౌనంగా వుండిపోయింది

వాళ్ళమ్మగారు టిఫిను, కాఫీ పట్టుకొచ్చారు. మెల్లగా తీసుకుంటున్నాం.

"ఇంకేమిటి విశేషాలు ?" అన్నాడు కామేశ్వరావు మందాకినితో.

"ఏమున్నాయి చెప్పడానికి. అప్పుడప్పుడు వస్తూవుండండి. ఇప్పుడు నాకు కావలసినంత తీరిక. ఉత్తరాలు రాస్తుంటాను సమాధానాలు ఇస్తుంటారు కదూ. ఈ మారుమూల స్నేహితురాల్ని మర్చిపోకండి" అంది మందాకిని.

"మర్చిపోయేంత గొప్పవాళ్ళం కాలేదు మేము. మర్చిపోయివుంటే యిప్పుడు యిలా వెతుక్కుంటూ వచ్చేవాళ్ళమే కాదు." అన్నాను నేను.

"మర్చిపోయే గుణం ఎవరికి వుందో తెలుస్తూనే వుంది. ఆరోజు సింహాచలం కొండమీద మనం కలుసుకోకపోతే మేం నీకు జ్ఞాపకం వుండే వాళ్ళమా ?" అన్నాడు కామేశ్వరావు.

"ఎందుకలా విపరీతంగా వూహించుకుంటారు ?" అంది మందాకిని కాస్త కోపంగా.

"అంతకుముందు సరేసరి. ఇక్కడకు వచ్చిన తర్వాతన్నా ఓ కార్డు ముక్కన్నా రాయకపోతే ఏమనుకోవాలి" అన్నాను నేను.

కామేశ్వరావుకూడా వూరుకోలేదు___

"ఎందుకాకోపం. వున్నమాటంటే వులుకెక్కువేలే" అన్నాడు.

ఆమెకు కోపం ఆగిందికాదు.

తాగుతోన్న కాఫీని అక్కడే వొదిలేసి చరచరా పెట్టె దగ్గరకు వెళ్ళింది. పెట్టె తాళంతీసి, లోపలి చీరలన్నిటినీ చివాల్న బయటకు లాగి పడేసి, అట్టడుగునుంచి ఓ కాగితాల దొంతర తీసి ముందుకు గిరాటేసి "ఇవన్నీ ఎందుకు దాచుకున్నానంటావ్ .... మర్చిపోవడానికేనా ? చెప్పు కామేశ్వరావ్, మాట్లాడవేం ?" అంది.

కామేశ్వరావు యింకెక్కడ మాట్లాడగలడు !

నా పరిస్థితీ అలాగే వుంది.

ఆ కాగితాల దొంతరంతా, వెనక కామేశ్వర్రావు వేసిన మందాకినీ చిత్రాలే! అతని సంతకాలతోసహా ఎక్కడా చెక్కుచెదరకుండా, పిచ్చి గీతలు కాదుకదా, కనీసం నలగనన్నా నలగకుండా, అతి భద్రంగా వున్నాయి!!

నేనే, కింద చెల్లాచెదరైన అవన్నీ ఏరి మౌనంగా ఆమెకిచ్చేశాను.

స్కూలునుంచి వాళ్ళ తమ్ముళ్ళు వచ్చేశారు. అప్పుడే నాలుగున్నర అయిపోయింది. గబగబా ముఖాలవి కడుక్కుని, బట్టలు మార్చుకున్నాం. ఇంట్లో అందరికీ చెప్పి బయలుదేరుదా మనుకుంటుండగా "మీ యిద్దరికీ పూత రేకులు యిష్టమని తెప్పించాను" అంటూ చెరో పొట్లం యిచ్చింది మందాకిని. అందుకుని, ఆమెకుకూడా చెప్పి బయలుదేరాం. గేటు తీసుకుని వీధిలోకొచ్చాం. మందాకిని తమ్ముడు రిక్షా గురించి వెళ్ళాడు. ఇంకా రాలేదు. ఎదురుచూస్తూ నుంచున్నాం.

"ఇప్పుడే వస్తాను వుండు" అని చెప్పి లోపలకు వెళ్ళాడు కామేశ్వర్రావు.

అయిదు నిమిషాలు నిలుచుని, ఎంతకీ రాకపోయేసరికి, నేను కూడా లోపలకు వెళ్ళాను. మందాకిని గదిలోంచి గట్టిగా మాటలు వినిపిస్తున్నాయి. గదిలో కాలుపెట్టేసరికి___

కామేశ్వర్రావు ముఖమంతా జేవురించిపోయి వుంది. అతను అంటున్నాడు...."మరీ అంత తెలివితక్కువదానిలా ప్రవర్తించకు. దేనికైనా అర్థంపర్థం అంటూ వుండాలి. మొండితనానికికూడా ఒక హద్దంటూ వుంది. నా బొమ్మలు నా కిచ్చేయమంటే ఏమిటా పట్టుదల? ఇంత జరిగిన తర్వాత కూడా యింకా బుద్ధిలేకపోతే ఏమనుకోవాలి. చేజేతులా నీ నాశనాన్ని నువ్వే కోరి తెచ్చుకునేంత పిచ్చిదానవై పోయావేం. ఇంత మొండితనం పనికిరాదు."

"నేను ఇవ్వనుగాక ఇవ్వను" అంది మందాకిని. టేబిలుమీద వుండి పోయిన బొమ్మల్ని తీసుకుని పెట్టెలో దాచేసుకుంది.

రిక్షా వచ్చినట్టుంది, మువ్వల శబ్దం వినిపిస్తే కామేశ్వర్రావుని వెంట బెట్టుకుని వచ్చేశాను.

"చూడు! మందాకిని ఎంత తెలివితక్కువగా ప్రవర్తిస్తోందో" అన్నాడు కామేశ్వర్రావు బస్సులో. అంతకన్నా అతనింకేమీ వ్యాఖ్యానం చెయ్యలేదు.

మందాకినిని చూడాలి....చూడాలి అనుకున్నంత ఆనందం యిప్పుడు లేదు. ఆమె చిరునవ్వుల్ని ఎక్కడ చూడగలిగాం? తనను తాను దాచుకోవడానికి ఆమె పడినపాట్లూ, వెనకటి స్వేచ్ఛ లేదన్న ఆలోచనతో ముఖంలో అల్లుకున్న విచారం, తన విషాద చరిత్ర మాకు తెలిసిపోయిందన్న బాధ— యివే మాకు కన్పించాయి. ఆమెతోపాటు ఆ బాధ మాకూ తప్పలేదు. మందాకినిని ఏడిపించడానికే మేము వెళ్ళామనిపించింది.

ఆమెను ఏడిపించే అధికారం మాకు లేదు. అవును, మాకులేదు.

మళ్ళీ మా మా వుద్యోగాలు మాకు మిగిలిపోయాయి.

మందాకినీనుంచి తరచుగా ఉత్తరాలు వస్తున్నాయి. ఆమె ఉత్తరాలు ఆలోచనల్ని రేకెత్తించేవిగా వుంటాయి. అవంటే నాకు చాలా యిష్టం. నానుండి సుదీర్ఘమైన ఉత్తరాల్ని కోరుతుండేది. అలాగే రాస్తుండేవాడిని. ఎప్పుడైనా సమాధానం రాయడానికి నాలుగు రోజులు ఆలస్యమైతే ఎక్స్‌ప్రెస్ ఉత్తరం రాసేది. "ఈ మారుమూల ఒంటరి జీవితంలో యీ ఉత్తరాలే నాకు ఆప్తులు. వాటిని పంపించడం మానొద్దు" అనేది. కామేశ్వరరావు దగ్గర్నుంచి కూడా ఆమె ఉత్తరాలు అందుకుంటుండేది.

చాలాసార్లు ఆమె మళ్ళీ ఒకసారి మా యిద్దర్నీ కలిసి రమ్మని రాసింది కాని వెళ్ళలేదు. మేం వెళ్ళడం ఆమెకు ఏవిధంగానూ ఆనందదాయకం కాదు. ఈ ఉత్తరాలు చాలు జ్ఞాపకాలని నిలపడానికి.

ఒకసారి కామేశ్వరరావు వుత్తరం రాశాడు—

"........చాలా చిత్రమైన సంఘటనోయ్! మా ఆఫీసులో జగ్గూ అని ఓ మిత్రుడున్నాడు. వాడొచ్చి 'మధ్యాహ్నం నీ గురించి గౌరీపతి వచ్చాడేం? నీకెట్లా తెలుసాయన?' అన్నాడు. గౌరీపతి ఎవరా అని ఆశ్చర్యపోయాను. నా గురించి ఎవరూ రాలేదు కూడాను. అదే చెప్పాను. అతను ఆశ్చర్యపోయి 'అదేమిటి! మధ్యాహ్నం నీ గురించి వస్తేను! నీ సీటెక్కడా అని ప్యూన్‌ని అడుగుతుంటే అటొస్తూ ఆలకించి ఆగిపోయాను. అక్కడికీ బొమ్మలేస్తుంటాడు ఆ కామేశ్వరరావేనా అన్నాను. అవునన్నాడు. సెక్షన్ ఎక్కడో చెప్తుండగా నువ్వే కనిపించావు. కేంటిన్‌కుగాబోలు వెళ్తున్నావు. పిలిచానుగాని వినపడలేదు

గాబోలు. నే కలుస్తాలెండి అని ఆయనే నీ వైపు వచ్చాడు. అయితే కలవనే లేదా ?' అని అడిగాడు జగ్గు. లేదన్నాను. ఆ గౌరీపతి ఎవరో నాకర్థంకాలేదు, 'అతను ఏం చేస్తుంటాడోయ్. నీకు తెలుసా?' అని జగ్గూను అడిగాను. అతనితో పరిచయం లేకపోయినా అతన్ని గురించి జగ్గూకు తెలుసట. జగ్గూకు కాలేజీలో అతను రెండేళ్ళు సీనియర్ అట. 'స్పోర్ట్స్ ఛాంపియన్—అందువల్ల అందరికీ అతను బాగా తెలుసు' అన్నాడు. ఖర్గపూర్‌లో రైల్వేలో పనిచేస్తున్నాడట. ఇప్పుడు అర్థమయ్యిందిగా అతనెవరో. మన మందాకినీ మొగుడే ! అనుమానం వచ్చి యింటికెళ్ళాక మందాకిని పెళ్ళి తాలూకు వెడ్డింగ్ కార్డ్ బయటికి తీసి చూశాను. అదే పేరు. ఇది జరిగి మూడు రోజులయ్యింది. ఇంతవరకూ అతను కలవనేలేదు........"

అతను ఇక కలవడు. నాకు తెలుసు అతను చాలా సంతోషంగా తృప్తిగా, తేలిగ్గా ఈపాటికి యింటికి వెళ్ళిపోయి వుంటాడు.

మరి కొద్ది రోజుల్లో మందాకిని దగ్గర్నుంచి కామేశ్వర్రావుకూ, నాకూ ఉత్తరాలు కూడా రావొచ్చు. వాళ్ళాయన వచ్చాడనీ, తనను తీసుకెళ్ళ బోతున్నాడనీ రాస్తుంది.

ఆ సంఘటన జరిగేవరకూ యీ కథను పొడిగించాలనుకోవడంలేదు నేను. అది తప్పకుండా జరుగుతుంది. ఈ నా విశ్వాసాన్ని వెలిగించే ఆశ— అది....కామేశ్వర్రావు ఆకారం.

పురిట్లోనే పెద్ద జబ్బుచేసి, కుడికాలు పడిపోయి అతను అవిటివాడై పోయాడు.

ఈ కాస్త చమురూచాలు ఈ దీపం వెలగడానికి.

(1967)

★